

zájmy a potřebami státu vidí autor přetrvávající problém v otázce politického zadání pro armádu, přílišného vlivu vojenských elit při jeho tvorbě a následných chybných koncepčních rozhodnutích (např. nadměrný důraz na teritoriální obranu až do druhé poloviny 90. let). Ještě kritičtější se autor staví k oblasti efektivního využívání společenských zdrojů alokovaných ve prospěch armády, kterou označuje jako nefunkční a popsání a analýza příčin tohoto stavu je dle autora „spíše v kompetenci orgánů činných v trestním řízení a Nejvyššího kontrolního úřadu.“

Závěrečnou část práce představuje souhrn autorových doporučení, která směřují k odstranění uvedených deficitů a jsou zároveň reflexí některých trendů, které v ozbrojených silách probíhají. Tato doporučení směřují zejména do oblastí posílení civilní kontroly nad armádou (např. obsazování postu ministra obrany politikem – civilistou), efektivního využívání zdrojů, řízení resortu a plánování na základě odborných analýz, zvýšení úrovně vzdělání a vzdělávání vojenských profesionálů a precizace politického zadání pro armádu.

Publikace Zdeňka Kříže „Civilní řízení a demokratická kontrola armády v České republice“ je shrnujícím a informačně vyčerpávajícím textem, cenným příspěvkem k debatě o dalším směřování ozbrojených sil České republiky, jejich podobě, úkolech a roli ve společnosti.

*Libor Frank, Ústav strategických studií
Univerzity obrany v Brně*

Dejan Djokić, ed.:

**YUGOSLAVISM. HISTORIES
OF A FAILED IDEA 1918–1992.**

Hurst & Company, 2003, 356 stran.

O historii a pádu Jugoslávie bylo napsáno mnoho knih historických, politologických, ekonomických, sociologických i jiných. Existují vášnivé filipiky na její obranu a neméně vášnivé polemiky s její samotnou historicky podmíněnou existencí. Existují i knihy, které osud Jugoslávie pojímají v podstatě jako osud Titaniku tak, jak jej ztvárnil na dnes již legendární jugoslávské známce Radomir Bojanić v roce 1992, v roce, kdy Jugoslávie nezadržitelně směřovala vstříc osudu onoho velkého oceánského parníku.

Recenzovaná publikace je v záplavě knih s jugoslavistickou tematikou specifická. Podává přehlednou a zajímavou formou nástin vývoje ideje jugoslavismu, která stála za celým tímto rozporuplným státním útvarem. Příspěvky navíc pocházejí převážně z per ex-jugoslávských autorů, což činí vhléd autentičtější a zainteresovanější. Přestože žánr publikace mírně kolísá od klasicky historio-graphické produkce až po esejističtější pojeté příspěvky, udržuje si kniha jako celek velmi solidní standard.

Úvodní příspěvek Dejana Djokiće *Jugoslavismus, dějiny, mýty a koncepty* vytyčuje cíl publikace: nejedná se o postžení rozpadu Jugoslávie, ale o ideje, které určovaly a podmiňovaly její život. Úvod dále podává velmi dobrý základní obraz problémů spojených s tématem a komplexní přehled existující anglo-jazyčné literatury k tématu. Načrtává rovněž perspektivu dvou hlavních variant jugoslavismu – integrálního (unitaristického a centralistického) a anticentralistického.

První část knihy se věnuje kontextu vývoje jugoslavismu. Dennison Rusinow pojednává o *Jugoslávské ideji před existencí Jugo-*

slávie. Popisuje ilyristické koncepce, které klade do protikladu s národovědnými projekty. Využívá přitom teoretických modelů Miroslava Hrocha a Arnolda Suppana. Sleduje paralelně vývoj ideje jugoslavismu u Srbů, Chorvatů i Slovinců a ukazuje, že konkurence integrálních nacionalismů byla ve srovnání s protojugoslavismem aktivnější. Jugoslavismus navíc musel řešit velmi obtížné problémy – problém akomodace jazyků a věr, problém Srbska jakožto potenciálního jihoslovanského Piemontu pro habsburské Srby, konkurenci ideje habsburského trialismu. Autor konstatuje, že „ústředním problémem a slabostí jugoslavismu bylo, že proliferace a adaptace jugoslávské myšlenky zanechala jako své dědictví řadu osudově protichůdných interpretací jugoslavismu a Jugoslávie“ (s. 26). Navazující článek Kosty St. Pavlowitcha *První světová válka a sjednocení Jugoslávie – nesnadná cesta od konceptu k praktické realizaci* představuje pohled „zevnitř“ optikou jugoslávských národů, bohužel jsou zcela opomenuti Černohorci a Makedonci. Jakýmsi komplementem z „venku“ je stat' Andreje Mitroviče *Jugoslávská otázka, První světová válka a mírová konference, 1914–1920*, která doplňuje problematiku vzniku Jugoslávie o pohled velmocí a mezinárodní diplomacie. Činí tak velmi obsažným a shrnujícím způsobem.

Druhá část knihy se zabývá postoji jednotlivých jihoslovanských národů k jugoslavismu. Stevan K. Pavlowitch analyzuje postoj Srbů a Černohorců k Jugoslávii, ukazuje postupnou proměnu tohoto postoje, zabývá se tím, jak Srbsko ve 20. a 30. letech minulého století ideu jugoslavismu instrumentalizovalo, popisuje desilusi během druhé světové války, revitalizaci jugoslavismu za Tita i definitivní přehodnocení vztahu po roce 1985. Článek Tihomira Cipeka o postoji Chorvatů k jugoslavismu je možno číst také jako zrcadlo Pavlowitchova textu. Cipek nabízí pečlivou analýzu možných postojů Chorvatů k Jugoslávii včetně extrémů (*Ustaša*), komentuje vzepětí chorvatské národní vlny konce 60. a počátku

70. let (*Maspok*). Bohužel však svou analýzu zakončuje prakticky v roce Titovy smrti. Mitja Velikonja doplňuje pohled o slovinský aspekt v příspěvku *Slovinské jugoslávské století*. Opět prezentuje jugoslavismus jako jednu z alternativ realizace moderního národního projektu Slovinců. Analýzu dotahuje do současnosti včetně rozboru povahy a významu současné vlny jugonostalgie ve slovinské společnosti, která však má víceméně kulturní rozměr a nemá reálné politické významy. Xavier Bougarel přispěl studii *Bosenští Muslimové a jugoslávská idea*, v níž rozpracoval zejména určitý paradox spočívající v tom, že v době zrodu jugoslavismu Bosňáci ničím výrazným nepřispěli k této ideji, ale v době konce Jugoslávie byli jeho ideálu relativně věrní. Těžiště Bougarelovy analýzy tak logicky tkví v letech rozpadu Jugoslávie. Hugh Poulton posuzuje postoje jugoslávských Albánců a Makedonců. Obecně lze říci, že první a druhý oddíl knihy nepřinášejí nějaké nové informace, ale stručnou, přesto však velmi obsažnou formou podávají velmi solidní přehled a kontextuální zakotvení jugoslavistické myšlenky.

Třetí část knihy se zabývá leadery a institucemi. Zahajuje ji článek Dejana Djokiće (*Des*) *integrace Jugoslávie: král Alexandr a meziválečná Jugoslávie*. Djokić operuje s pojmem integrální jugoslavismus (s. 137), který Alexandr fakticky implementoval po roce 1929. Spolu s kultem krále-mučedníka tak vzniklo poměrně silné instrumentarium oslabující alternativní pojetí. Djokić však připomíná, že nelze redukovat vysvětlení meziválečné jugoslávské politiky na konflikt Srbů a Chorvatů. Stejně tak připomíná, že ne všichni unitaristé byli mezi válkami zároveň centralisté a vice versa. Vedle oficiálního alexandrovského jugoslavismu existovaly i alternativní varianty. Djokićův článek je zasvěceným průvodcem po světě meziválečné jugoslávské politiky a jejích „vnitrokmenných a mezikmenných“ konfliktů (s. 145). Komentován je i odklon od Alexandrova jugoslavismu, který se projevil v roce 1939 dohodou

o vytvoření Chorvatské bánoviny, kterou vidí autor jako krok k federalizaci státu. Kdo ví?

Dejan Jović se v článku *Jugoslavismus a jugoslávský komunismus: od Tita ke Kardeljovi* věnuje konkurujícím přístupům po druhé světové válce uvnitř Svazu komunistů Jugoslávie. Jović připomíná, že „většina jugoslávských politických konfliktů v poválečném období byla ideologické, nikoliv etnické povahy“ (s. 161). Podle Joviće ideologizace a de-etnifikace pojmu Jugoslávie v Kardeljově pojetí (který chápal socialismus jako oslabení státu celkově) vedla k oslabení reálně existující Jugoslávie. Tato teze může znít provokativně, ale jistě racionální jádro obsahuje. Zajímavý je text *Dvě Jugoslávie jako hospodářské unie* Johna R. Lampeho, který poukazuje na konsekvence velké ekonomické disparity v první i druhé Jugoslávii: nespokojenost občanů a zranitelnost jugoslávské ekonomiky navenek. Třetí část knihy doplňují články Radmily Radić *Náboženství v mnoho-národnostním státě: případ Jugoslávie* a Mile Bjelajace *Armáda a jugoslávská jednota*, v němž se autor věnuje jak armádě Království SHS, tak četníkům a JNA.

Čtvrtá část knihy analyzuje postoje intelektuálů a jejich dopady. Opět se jedná o historickou retrospektivu jdoucí až do let po faktickém rozpadu Jugoslávie. Ljubinka Trgovčević v článku *Jihoslovanští intelektuálové a vytvoření Jugoslávie* připomíná italskou a německou inspiraci procesu národní unifikace při vytváření konceptu národní jednoty (*narodno jedinstvo*) Srbů, Chorvatů a Slovinců, jakéhosi předobrazu jugoslavismu. Mapuje jugoslavistické aktivity intelektuálů v kulturní a politické oblasti před rokem 1918. Poukazuje na to, že se tehdy hojně instrumentalizoval moment domnělé obrany civilizace před „barbary“ (viz s. 230), tedy nekřesťany. Poukazuje na existující apriorní kulturní vyloučení nekřesťanů z ideje jugoslavismu. Andrew B. Wachtel se v článku *Ivan Meštrović, Ivo Andrić a syntetická jugoslávská kultura mezi-válečného období* věnuje snahám dvou chor-

vatských umělců o nalezení modelu utváření jugoslávské kultury tvůrčí syntézou kultur stávajících. Tento model klade autor do protikladu jednak k modelu transpozice jedné z již existujících kultur do pozice kultury jugoslávské (v úvahu přicházela nejspíše srbská kultura), jednak do protikladu vůči modelu počítajícímu s vytvořením zcela nové kultury, která nebude záviset na již existujících „kmenových kulturách“ (s. 239). Tyto tři modely představují zároveň tři teoretické a soupeřící opce meziválečného kulturního jugoslavismu.

Aleksandar Pavković analyzuje *Poslední stadium Jugoslávie: utopie srbských intelektuálů*. Popisuje myšlenkové východisko, kdy Svaz komunistů Jugoslávie přešel v 80. letech od konceptu „bratrství“ a jednoty národů k ještě vágnější formulovanému konceptu *zajedništva* (soudržnosti), která podle autora názoru vylučovala existenci společné jugoslávské národní či supranacionální identity. Pavković představuje vize federalismu a integralismu po roce 1980. Nejprve rozebírá známé Memorandum SAZU kritizující ústavu z roku 1974, věnuje se i neméně známé vizi Dobrice Čosiće o demokratizaci a federalistické transformaci Jugoslávie. Zajímavá je méně známá představa bosenskosrbského historika Milorada Ekmetiće o Jugoslávii jako komunitě jazyků. Ekmetićův přístup vyrůstá z francouzské racionalistické filosofie a zakládá jugoslavismus jako vědecký lingvistický koncept, který překonává tradiční nábožensky ukotvené národy. Prostřednictvím tohoto konceptu se měla Jugoslávie dobrat postupně k unitárnímu národnímu státu. Dále Pavković probírá i fantaskní návrhy Francouze srbského původu Borise Vukobrata z let 1992–1994 na reunifikaci Jugoslávie. Jasna Dragović-Soso v článku *Intelektuálové a kolaps Jugoslávie: Konec Svazu spisovatelů Jugoslávie* představuje dění ve svazu spisovatelů jako jakési zrcadlo odrážející jugoslávskou politiku a líčí osudy tohoto orgánu, jehož faktický rozpad předznamenal osud jugoslávského státu.

Poslední část se věnuje možným alternativám oficiálního jugoslavismu. Desimir Tošić představuje projekt Demokratické alternativy, která vznikla v roce 1963 v emigraci jako opozice proti Titově jugoslavismu, ale i proti nacionalistickým emigrantům a na jejímž založení se podíleli zejména někdejší politici Demokratické strany, Chorvatské selské strany a Slovinské lidové strany. Branko Horvat představuje projekt a cíle Sdružení za jugoslávskou demokratickou iniciativu (UJDI), mezi jehož protagonisty patřil například Predrag Matvejević či známá chorvatská politoložka Mirjana Kasapović. Někdejší jugoslávský diplomat Ramadan Marmullaku ve svém příspěvku *Albánci v Jugoslávii: osobní esej* mapuje ambivalentní postoj Albánců k jugoslávskému státu. Posledním příspěvkem uzavírajícím publikaci je text Aleksey Djilase *Pohřební řeč za Jugoslávii*. Tento imaginární dialog se „západními přáteli“ však bohužel vyznívá jako emotivní a místy až iracionální výkřik jugonostalgie a tu a tam se zvrhává v pouhé omlouvání srbského postoje během rozpadu SFRJ.

Jistě je možné mít k výše uvedenému některé výhrady. Namítnout jistě lze, že na necelých 360 stranách textu (včetně rejstříku) nelze pojednat plně tak komplexní problém, jako byl jugoslavismus a jeho projevy. Kouzlo publikace však spočívá v tom, že i na této omezené ploše plasticky představuje různé aspekty dané problematiky a navíc tak činí v jazyce, který je přístupný široké odborné komunitě. Možná by stálo za to připravit podobný projekt i o ideji čechoslovakismu, ale to už není námět této recenze. Djkoičem editovaná publikace by každopádně neměla stát stranou zájmu odborníků seriózně se zabývajících balkánskými dějinami a balkánskou politikou.

*Vít Hloušek, Mezinárodní politologický ústav
a Fakulta sociálních studií
Masarykovy univerzity v Brně*

Pierre Milza:

EVROPA V ČERNÝCH KOŠILÍCH.

Themis, 2005, 488 stran.

Kniha *Evropa v černých košilích*, kterou vydalo nakladatelství Themis, představuje pohled francouzského republikánského historika Pierra Milzy (nar. 1932) na problematiku krajní pravice od konce II. světové války až do současnosti. Pierre Milza, profesor na Institutu politických studií v Paříži a emeritní ředitel (do roku 2000 ředitel) Centra pro dějiny Evropy 20. století (CHEVS/FNSP), se dlouhodobě věnuje tématům fašismu, nacismu, dějinám Itálie, historii mezinárodních vztahů, a je mimo jiné autorem knih *Fašismus*, *Francouzský fašismus: minulost a přítomnost*, *Mussolini* (tato kniha získala několik literárních cen) a *Napoleon III*. Na Institutu politických studií v Paříži vede Pierre Milza skupiny Výzkumu o současné Itálii (s Marie-Anne Matard-Bonucci) a *Historie a vzpomínky na imigraci* (s Marie-Claude Blanc-Chaléard).

Pierre Milza si v úvodu knihy *Evropa v černých košilích* všímá procesu radikalizace evropské pravice od roku 2001, a jako hlavní cíl své knihy si vymezuje pomoci čtenáři při rozlišování mezi čirou volební demagogií a tvrdým jádrem organizací, které pod pláštěm odpovědi na problémy „bezvýznamných“ a „nestudovaných“ ve skutečnosti usilují o zvýraznění odvěkých témat, idejí i fobií krajní pravice.

Milza vychází z dřívějších studií, a nechává se inspirovat autory, kteří se fašismem a nacionalistickým populismem rovněž zabývají, např. Pierre-André Taguieff, Piero Ignazi, Hans-Georg Betz, Ilvo Diamanti, Michel Winock ad.

Pierre Milza se na více než 450 stranách textu pokusil popsat vývoj radikálně pravicových, populistických i jednoznačně extremistických